

*О.Ю. Шломін
аспірант кафедри соціології та психології,
Харківський національний університет
внутрішніх справ*

Особливості відповідальності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції

У статті розглянуто структуру відповідальності працівників поліції підрозділів превентивної діяльності, які перебувають на різних етапах професіогенезу, виявлено її специфіку в групах випробовуваних. Спільним для обох груп досліджуваних поліцейських є сформована потреба в усвідомленому плануванні власної діяльності, оцінці себе і результатів своєї діяльності. Структура відповідальності курсантів характеризується внутрішньою незгодженістю, наявністю одночасного функціонування різноспрямованих елементів у структурі відповідальності. Специфічною рисою відповідальності поліцейських з досвідом роботи є більш високий рівень когнітивної обізнаності та усвідомлення, що забезпечує поліцейським диференційований підхід до оцінки відповідальності в різних ситуаціях.

***Ключові слова:** відповідальність, локус контролю, егоцентрична мотивація, активність, професійна діяльність, курсант, поліція.*

*А.Ю. Шломин
аспірант кафедры социологии и психологии,
Харьковский национальный университет
внутренних дел*

Особенности ответственности сотрудников подразделений превентивной деятельности Национальной полиции

В статье рассмотрена структура ответственности сотрудников полиции подразделений превентивной деятельности, которые находятся на разных этапах профессиогенеза, выявлена ее специфика. Общим для полицейских обеих групп испытуемых является сформированная потребность в осознанном планировании собственной деятельности, оценке себя и результатов своей деятельности. Структура ответственности курсантов характеризуется внутренней несогласованностью, наличием одновременного функционирования разнонаправленных элементов в структуре ответственности. Специфической чертой ответственности полицейских с опытом работы является более высокий уровень когнитивной осведомленности и осознанности, обеспечивающий полицейским дифференцированный подход к оценке ответственности в различных ситуациях.

***Ключевые слова:** ответственность, локус контроля, эгоцентрическая мотивация, активность, профессиональная деятельность, курсант, полиция*

A.Y. Shlomin
 Postgraduate Student of Kharkiv National University
 of Internal Affairs, Kharkiv (Ukraine)

Characteristic features of responsibility of preventive units employees of the National Police

The structure of the responsibility of preventive units employees of the National Police, who are at the different stages of professional genesis, are considered in the article. It's specificity is revealed in the tested groups. A common feature for preventive units employees of the National Police is the formed need for conscious planning of their own activities, the ability to create realistic plans and planing their activities, to evaluate themselves and the results of their activities.

The structure of the cadets responsibility is characterized by internal inconsistency, the presence of simultaneous functioning of multidirectional elements in the responsibility structure. They want at the same time to attract attention to themselves with their activities, but to avoid comments and complications in case of failure, they tend to be very attentive to other people's prompts. In the absence of help and control, cadets may have problems in the regulation of activities. The cadets have a pronounced egocentric motivation, which can be considered as situational and manifested during professional training. Despite the formation of other components in the structure of responsibility, the cadets cannot quickly react to the situation and develop an action program in time, cannot determine significant conditions of activity, evaluate and correct activities and behavior.

A specific feature of the responsibility of experienced police officers is a significantly higher level of cognitive awareness and conscious. It provides the police officers with a differentiated approach to assessing responsibility in various situations. Experienced police officers are active, have higher than cadets an indicator of professional efficiency, they have a sense of duty.

Perspective for solving a wide range of applied tasks in the psychology of preventive units employees activity can be the category of professional responsibility, namely: selection for service, attestation of police officers, and advance in official work.

Keywords: responsibility, locus control, egocentric motivation, activity, professional activity, cadet, police.

Постановка проблеми

Складний характер превентивної діяльності поліції, ускладнення завдань, які виконуються підрозділами щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, запобігання та припинення насильства в сім'ї, безпеки дорожнього руху, організації роботи дозвільної системи, превентивної й профілактичної діяльності обумовлюють об'єктивну потребу у фахівців з необхідними вміннями та теоретичними знаннями, прагненням до професійної самореалізації, з високим рівнем особистої відповідальності за свою професійну діяльність, наслідки своїх рішень і дій. Тож вивчення відповідальності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції на різних етапах професійного розвитку є актуальним та своєчасним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Відповідальність є міждисциплінарною проблемою, її досліджують у філософії, праві, соціології, психології, економіці, педагогіці. Відповідальність тлумачиться як контроль над діяльністю суб'єкта з погляду виконання норм і правил, відповідність поведінки особистості соціально-нормативним вимогам, її обов'язку та зобов'язанням, підлеглисть поведінки особистості соціальному контролю [1, с. 257]. Вперше термін «відповідальність» введено в науковий обіг у 1865 р. А. Бейном у праці «Емоції і воля». Відповідальність розглядалася в контексті права, оскільки пов'язувалася з питанням караності, звинувачення, засудження і покарання. Серед психологів відповідаль-

ність вивчалася як саморегуляція та локус контролю (Дж. Роттер), атрибуція (Д. Мак Клеелланд, Дж. Аткинсон), зобов'язання індивіда (К. Паттерсон, Д. Гренні). В працях Ж. Піаже та Л. Кольберг відповідальність розглядалася у зв'язку з дослідженнями інтелектуального розвитку дитини. Як вважає М. Маршалл, рушійною силою відповідальної поведінки є мотивація. Виконання відповідальної дії чи вчинку особистості може бути мотивовано як ззовні (зовнішня мотивація), так і внутрішніми її переконаннями [2]. На думку В. Прядейна, відповідальність є базовою якістю особистості, тому її доцільно розглядати через функціональну єдність мотиваційних, когнітивних, динамічних, регуляторних та результативних складових, узагальнюючи їх у вигляді двох складових відповідальності – гармонійної і дисгармонійної. До гармонійних складових відповідальності слід віднести ергічність, стеничність, інтернальність, соціоцентричність, осмисленість, результативність. Дисгармонійними складовими відповідальності слід вважати аергічність, астенічність, екстернальність, егоцентричність, усвідомленість [3, с. 121]. Досліджуючи структуру відповідальності, А.Р. Смирнова довела, що відповідальність – складне утворення, яке містить у собі кілька компонентів: відповідальне ставлення, відповідальну поведінку, відповідальну дію і відповідальний вчинок. Завдячуючи відповідальності, людина здатна внутрішньо переживати та оцінювати свої вчинки і розуміти необхідність певних дій [4, с. 467]. Вітчизняний науковець Ю.О. Приходько вважає, що відповідальність – це здатність усвідомлювати здійснення свого вибору, передбачати й приймати наслідки цього вибору. На основі проведеного ретельного аналізу наукових першоджерел він виділяє такі елементи відповідальності: визнання себе автором свого життя; усвідомлення ситуації вибору; усвідомлення того, що особа здійснює вибір; прогноз наслідків вибору; прийняття як позитивних, так і негативних наслідків вибору [5, с. 94].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасній психологічній літературі розглядається низка питань, пов'язаних із визначенням дефініції «відповідальність», окремих параметрів відповідальної поведінки, виділенням механізмів формування відповідальності, засобів виховання відповідального ставлення до певної діяльності. Дослідження відповідальності правоохоронців носять поодинокий характер. У даній статті розглянуто деякі елементи відповідальності працівників поліції підрозділів превенції.

Формулювання цілей статті

Метою статті є висвітлення результатів вивчення особливостей відповідальності працівників поліції підрозділів превентивної діяльності на різних етапах професіогенезу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Емпірична база дослідження представлена курсантами та студентами Харківського національного університету внутрішніх справ, усього 184 особи чоловічої та жіночої статі у віці 18–34 роки, які є здобувачами ступеня вищої освіти «бакалавр». З них сформовано дві групи: перша група складалася із 97 осіб (курсанти факультету превентивної діяльності Національної поліції), друга група – 87 осіб (працівники поліції підрозділів превентивної діяльності, які мають стаж роботи 3-5 років та навчаються на заочній формі).

Методологічним підґрунтям дослідження стали: психологічна теорія діяльності, сучасні концепції професіогенезу, теорія інтегральної індивідуальності, концепція генетичного розвитку особистості. В дослідженні використано *методи тестування*: опитувальник багатомірної функціональної структури відповідальності (В.П. Прядейн), що дозволяє проаналізувати співвідношення різних складових багатомірної структури відповідальності; методика діагностики локалізації контролю (у модифікації О. Ксенофонтової).

Для обробки емпіричних даних використано *статистичні методи* – t-критерій В. Стьюдента, пакет статистичних програм для ПК SPSS 13.0-15.0 for Windows.

Відповідальність вважається однією з найважливіших детермінант розвитку особистості професіонала. Відповідальність визначає не тільки підтримання зовнішніх норм регуляції і контролю діяльності нормами, які закріплені законодавчо, але й усвідомлення своєї відповідальності за вплив результатів професійної діяльності на своє життя та життя інших людей. Як вважає Т.В. Селюкова, для представників силових структур важливими є відповідальність, організованість, самоконтроль, що є необхідними якостями для успішного виконання службових завдань [6, с. 205]. Ефективне здійснення попереджувальної діяльності вимагає від працівника поліції наявності низки професійно важливих якостей, таких як: відповідальність, сумлінність, уміння переконувати, адекватне сприйняття тощо [7, с. 63]. Для вивчення відповідальності було використано опитувальник багатомірної функціональної структури відповідальності, автор якого В.П. Прядеїн звертає увагу при розгляді феномену відповідальності на його ємність і багатогранність. Розгляд відповідальності як системної якості особи передбачає вивчення функціональної єдності мотиваційних, емоційних, когнітивних, динамічних, регуляторно-вольових і продуктивних складових.

Аналіз результатів дослідження дозволяє виявити особливості шістнадцяти показників відповідальності правників поліції підрозділів превентивної діяльності.

Одержано достовірні розбіжності у групах за показниками: «Усвідомленість», «Обізнаність», «Продуктивність предметна», «Егоцентричність». За іншими показниками, такими як: ергічність, аергічність, сценічність, астенічність, інтернальність, екстернальність, соціоцентрична мотивація, суб'єктна продуктивність, особистісні складнощі, операційні складнощі, змістовна спрямованість та інструментальностильова спрямованість – розбіжності у

групах відсутні, що свідчить про подібність вираженості цих показників у досліджуваних обох груп.

Показник «Егоцентричність» у першій групі (курсанти) сягає $47,48 \pm 0,6$ і є достовірно вищим, ніж у другій групі – $39,23 \pm 1,24$, ($t=1.98$, $p \leq 0.05$). Тож курсанти, на відміну від працівників поліції з досвідом роботи, бажають привернути до себе увагу, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень чи можливого покарання за помилки та промахи. Можливо, таке поведіння є ситуативним, оскільки курсанти перебувають у навчальному закладі зі специфічними умовами навчання, водночас навчаються й підкорюються статутним вимогам. Для них важливим є процес навчання, тому цілком природно отримувати оцінки успішності, зокрема зі свого навчання, бути дисциплінованим, щоб уникати зауважень та стягнень.

Показник усвідомлюваності склав у першій групі (курсанти) – $40,34 \pm 0,97$, у другій групі – $49,37 \pm 1,36$ ($t=1.96$, $p \leq 0.05$) і є достовірно вищим у групі стажованих поліцейських. Отримані результати дозволяють стверджувати, що досліджувані другої групи краще усвідомлюють загальну сутність відповідальності, що виявляється в їх психічній активності та предметній службовій діяльності, оскільки вони мають практичний досвід і зацікавлені в ефективності та продуктивності своєї професійної діяльності. Показник обізнаності у першій групі склав $42,45 \pm 1,23$, у другій групі $47,88 \pm 1,3$, ($t=2.16$, $p \leq 0.05$), що свідчить про вірогідне підвищення показника у групі стажованих працівників поліції. Адже вони здатні передбачити й оцінити навколишню дійсність, ризики служби, обізнані з конкретними ситуаціями та умовами роботи, які дозволяють прийняти на себе відповідальність. За шкалою предметної продуктивності, у групі курсантів показник дорівнює $38,62 \pm 0,13$, у групі працівників поліції з досвідом роботи показник предметної продуктивності складає $47,29 \pm 0,92$, ($t=2.08$, $p \leq 0.05$), тож зафіксовано вірогідне підвищення показника у другій групі. Аналіз даних цієї шкали

дає підстави стверджувати, що стажовані поліцейські відрізняються самовідданістю і сумлінністю, цінують вміння працювати разом з колегами, довіряють один одному, для них важливим є результат діяльності.

Для подальшого аналізу структури відповідальності було виявлено співвідношення гармонійних та дисгармонійних складових у групах досліджуваних. Результати дослідження структури відповідальності працівників поліції обох груп наведено у таблиці 1.

Показники ергічності–аергічності відбивають специфіку динамічної (поведінкової) складової відповідальності, тобто високі показники ергічності показують здібність людини до самостійного, без додаткового контролю виконання відповідальних завдань, високі показники аергічності свідчать про нерішучість і необов'язковість суб'єкта, схильність до відмови від реалізації важких та відповідальних завдань. Показник співвідношення ергічності–аергічності у першій групі знаходиться у діапазоні ситуативних значень і склав $20,33 \pm 4,3$, у другій групі відповідно у зоні вираженості характеристики відповідальності сягає $30,88 \pm 3,75$ і є достовірно вищим ($t=2,23$, $p \leq 0,05$), ніж у групі курсантів. У стажованих працівників поліції зафіксовано превалювання гармонійної складової відповідальності над дисгармонійною. Виходячи з цього, можна сказати,

що поліцейські з досвідом роботи більш схильні реалізувати свої можливості у поведінкових проявах відповідальності, частіше брати на себе виконання відповідальних завдань, вони менше орієнтуються на допомогу та контроль, додержуються своїх обіцянок. Курсанти схильні до ситуативних проявів відповідальності, можливо, схильність уникати ситуацій, де треба брати відповідальність на себе та часткова відповідальність є свідченням жорсткої регламентації їх навчання, побуту, частково дозвілля. Вивчення емоційного компоненту відповідальності показало, що між групами досліджуваних є достовірні розбіжності. Так, за співвідношенням стеничності–астеничності, показник у першій групі склав $11, 71 \pm 2,03$, у другій – $20,88 \pm 4,31$ ($t= 1,87$ $p \leq 0,05$), отже, стажовані працівники поліції краще контролюють свій емоційний стан, частіше переживають позитивні емоції, наприклад, радість при подоланні перешкод, гордість при досягненні мети, оптимізм на початку нової відповідальної справи тощо. Натомість курсанти мають значно меншу різницю між стеничними та астенічними емоційними станами, тож відчувають більшу тривожність у ситуаціях звітності за виконання відповідальних завдань, потребують зовнішньої підтримки і позитивної оцінки ззовні за виконану роботу. Співвідношення інтернальності–екстернальності

Таблиця 1

Показники співвідношення гармонійних та дисгармонійних складових відповідальності працівників поліції ($M \pm m$)

Показники діад	Група 1	Група 2	t
Ергічність – Аергічність	$20,33 \pm 3,38$	$30,88 \pm 3,75$	2,23*
Стеничність – Астеничність	$11, 71 \pm 2,03$	$20,88 \pm 4,31$	1,87*
Інтернальність – Екстернальність	$14,91 \pm 4,6$	$25,06 \pm 3,11$	2,04*
Соціоцентричність – Егоцентричність	$12,15 \pm 3,26$	$20,57 \pm 3,7$	1,99*
Усвідомленість – Обізнаність	$0,95 \pm 1,1$	$1,39 \pm 1,23$	0,75
Продуктивність предметна– Продуктивність суб'єктна	$1,0 \pm 0,43$	$2,29 \pm 0,76$	0,52
Операційні складнощі – Особистісні складнощі	$2,35 \pm 1,4$	$1,56 \pm 1,25$	0,21
Спрямованість змістовна – Спрямованість інструм-стильова	$2,69 \pm 1,12$	$2,85 \pm 1,34$	0,46

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$

відбиває регуляторну складову відповідальності. Показник за цією шкалою першої групи (курсанти) складає $14,91 \pm 4,6$, другої групи – $25,06 \pm 3,11$, ($t=2,04$, $p \leq 0,05$), є вірогідно вищим у групі стажованих поліцейських. Це може свідчити про те, що у них виражена активна регуляція відповідальності, тобто схильність виявляти ініціативу у відповідальних справах, не сподіватися на інших, намагатися виконувати відповідальні завдання самостійно, а не під контролем, упевненість, що краще бути відповідальним у малому, ніж багато обіцяти та не виконувати обіцянки. Курсантам притаманна пасивна регуляція поведінки, яка проявляє себе у меншій самостійності, схильності знаходити причини перешкод у інших людях й умовах, відповідальності у завданнях із жорстким контролем. Мотиваційний компонент відповідальності відбиває показник співвідношення соціоцентричність–егоцентричність, який у другій групі є вірогідно більшим (група 1 – $12,15 \pm 3,26$; група 2 – $20,57 \pm 3,7$; $t=1,99$ при $p \leq 0,05$). Отримані дані свідчать, що для працівників поліції з досвідом роботи соціально значущою є мотивація, пов'язана з почуттям обов'язку, необхідністю ефективного виконання професійної діяльності, переважаючим суспільних інтересів над особистісними. Курсанти більш схильні до егоцентричної мотивації, втім, саме така мотивація може розглядатися як ситуативна та проявлятися під час навчання. Отримані дані узгоджуються з результатами досліджень структури професійної відповідальності М.А. Садової, яка зауважила, що внутрішню структуру відповідальності формує єдність трьох основних компонентів (когнітивного, емоційного поведінкового) і низка додаткових компонентів (мотиваційний, регуляторно-вольовий, морально-етичний) [8, с.151].

За іншими компонентами відповідальності спостерігається подібність у групах досліджуваних. Так, досліджувані обох груп здатні нести відповідальність за взяті на себе добровільно обов'язки, є ініціативними, добросовісними, активними, праг-

нуть з'ясувати причини власних невдач, проявляють самовідданість при виконанні спільних або колективних справ.

Таким чином, отримані результати дозволяють стверджувати, що працівники поліції з досвідом роботи не тільки краще усвідомлюють загальну сутність відповідальності, але й краще обізнані з конкретними ситуаціями та умовами, які дозволяють їм діяти у професійних умовах діяльності відповідально. Вони характеризуються вищими показниками професійної продуктивності, є більш активними, сумлінними, спрямовані на досягнення високих результатів діяльності. У курсантів більш вираженою є особистісно значуща мотивація, яка спонукає їх, з одного боку, уникати ускладнень, з іншого – привертати до себе увагу; схильність до егоцентричної мотивації є ситуативною та проявляється під час фахового навчання.

У нашому дослідженні було використано методику визначення локусу контролю, яка дозволяє виявити, якими чинниками – екстернальними чи інтернальними – пояснюють працівники поліції обох груп відповідальність за результати своєї діяльності й події у своєму житті. За даними дослідження виявлено, що в групах за багатьма показниками отримані схожі дані, лише за шкалами «Відкидання активності», «Професійно-процесуальний аспект інтернальності», «Інтернальність у професійній діяльності» отримано значущі розбіжності. За шкалою «Відкидання активності» у першій групі зафіксовано показник $12,5 \pm 1,2$, у другій групі цей показник склав $8,6 \pm 1,7$ ($t = 2,64$, $p \leq 0,05$). Вірогідне підвищення показника характеризує вираженість екстернальних тенденцій у курсантів і повністю узгоджуються з результатами тесту багатомірної функціональної структури відповідальності. Шкала «Професійно-процесуальний аспект інтернальності» відбиває наявність чи відсутність розвинених навичок забезпечення процесу професійної діяльності. Отримані дані (група 1 – $2,7 \pm 1,9$ та група 2 – $6,4 \pm 1,4$; $t = 1,97$, $p \leq 0,05$) дозволяють припустити, що під час вирішення конкретних вироб-

ничих завдань курсанти частіше, ніж поліцейські з досвідом роботи, можуть стикатися з проблемами у зв'язку з погано розвиненими навичками якісного здійснення самостійної діяльності, натомість стажовані поліцейські здатні застосовувати дієві засоби розв'язання професійних завдань. Шкала інтернальності у професійній діяльності охоплює ситуації професійної та іншої активності, яка потребує досягнення людиною конкретної мети. Одержані дані у групах досліджуваних (група 1 – 11,2±2,3, група 2 6,2±2,2; $t = 2,07$, $p \leq 0,05$) свідчить, що стажовані поліцейські краще за курсантів розуміють залежність результатів своєї діяльності від якості власних дій та беруть на себе відповідальність, є більш активнішими. Тож активність ґрунтується на глибоких професійно-ідейних переконаннях і виражається у прагненні принести більше користі людям, колективу, суспільству загалом, бути свідомо відповідальним [9, с. 107].

Висновки

Структура відповідальності працівників поліції підрозділів превентивної діяльності, які знаходяться на різних етапах професіогенезу, має особливості у групах досліджуваних. Спільним для працівників поліції підрозділів превентивної діяльності, які знаходяться на різних етапах професійного розвитку, є сформована потреба в усвідомленому плануванні власної діяльності, здатність створювати реалістичні плани та планувати свою діяльність, здібність уявляти важливі умови діяльності, а також оцінювати себе й результати своєї діяльності.

Структура відповідальності курсантів характеризується внутрішньою неузгодженістю, наявністю одночасного функціонування різноспрямованих елементів у

структурі відповідальності. Вони бажають водночас привертати до себе увагу своєю діяльністю, але прагнуть уникати зауважень та ускладнень у випадку неуспіху, схильні надмірно уважно ставитися до чужих підказок. За відсутності допомоги та контролю у курсантів можуть виникати проблеми у регуляції діяльності. Курсанти мають виражену егоцентричну мотивацію, яку можна вважати ситуативною та такою, що частіше за все проявляється під час фахового навчання. Незважаючи на сформованість інших складових у структурі регуляції, курсанти не можуть швидко реагувати на ситуацію та своєчасно розробляти програму дій, визначати значущі умови, швидко оцінювати розбіжність отриманих результатів з метою діяльності й коригувати діяльність та поведінку.

Специфічною рисою відповідальності поліцейських з досвідом роботи є вірогідно вищий рівень когнітивної обізнаності й усвідомленості, що забезпечує їм диференційований підхід до оцінки відповідальності у різних ситуаціях, тобто у ситуаціях професійної діяльності вони здатні на відповідальні дії, якщо справа неважлива, відповідальність може бути поверхневою. Стажовані поліцейські є активними, мають вищий, ніж курсанти, показник професійної продуктивності, їм притаманне почуття обов'язку.

Перспективними при вирішенні кола прикладних задач психології діяльності працівників поліції підрозділів превенції видається категорія професійної відповідальності, а саме: відбір на службу, атестація працівників поліції, службове просування. Подальшими розвідками досліджень є вивчення сутності та структури професійної відповідальності, її вплив на професійну діяльність працівників поліції підрозділів превенції.

Література

1. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
2. Маршалл М. Как воспитывать в детях ответственность. А также самостоятельность и другие важные качества без угроз, подкупов и наказаний / пер. с англ. В. Соколовой. М.: Эксмо, 2014. – 352 с.
3. Прядеин В.П. Ответственность как системное качество личности / В.П. Прядеин. – Екатеринбург: УрГПУ, 2001. – 209 с.

4. Смирнова А.Р. О структуре ответственности / А.Р. Смирнова // Вестник удмуртского университета. Серия 4: Философия. Психология. Педагогика. – 2017. – Т. 27. – Вып. 4. – С. 464- 468.
5. Приходько Ю.О., Панова В.О. Роль та місце професійної відповідальності в екстремальних умовах діяльності: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С.П. Бочарової (м. Харків, 18 берез. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 93- 95.
6. Селюкова Т.В. Особливості відповідальності, організованості та самоконтролю у майбутніх співробітників ДСНСУ: Особистість, суспільство, закон: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С.П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ін-т ім. Г.С. Костюка, Нац. акад. пед. наук України, Консультат. місія Європейського Союзу в Україні. – Харків: ХНУВС, 2017. – С.205-207.
7. Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 426 с.
8. Садова М.А. Структура професійної відповідальності: теоретичний аспект / М.А. Садова // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2014. – Вип.16. – С. 143-153.
9. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: Майдан, 2018. – 684 с.